

Alimdir gözümdə ən əziz insan, qüvvət elmdədir,
Başqa cür heç kəs, heç kəsə üstünlük eyləyə bilməz.

Nizami Gəncəvi.

PROFESSOR YAŞAR NAZİYEVİN ELMİ YARADICILIĞI HAQQINDA
(anadan olmasının 70 illiyinə)

ŞAHVERDİYEV N.A., HƏSƏNOV V.H.

İstilik-energetikası və fizikası sahəsində görkəmli alim, Nyu-York EA-nın həqiqi üzvü, Z. Tağıyev adına elm və texnika üzrə mükafata layiq görülmüş, «Şərəf ordeni» ilə təltif olunmuş, Azərbaycan Texniki Universitetinin «İstilik və soyuqluq texnikası» kafedrasının professoru, texnika elmləri doktoru Yaşar Mövlud oğlu Naziyevin anadan olmasının 70, elmi və pedaqoci fəaliyyətinin 50 illiyi tamam olmuşdur.

Y.M.Naziyev 2 may 1933-cü ildə Gürcüstan Respublikası Borçalı mahalının Saraclı kəndində qulluqçu ailəsində anadan olmuşdur. Onun atası 1912 –ci ildə Qori müəllimlər seminariyasını bitirmiş və bir çox məsul vəzifələrdə çalışmışdır.

Y.M.Naziyev tam olmayan orta məktəbi Saraclı kəndində, 11 illik məktəbi isə 1949-cu ildə qonşu Faxralı kəndində qurtararaq Bakı şəhərinə gəlmiş və Azərbaycan Sənaye İnstitutunun (indiki ADNA) Energetika fakültəsinə daxil olmuşdur. 1954 –cü ildə İnstitutu fərqlənmə diplomu ilə qurtararaq istilik-energetik mühəndisi adını almışdır. Bir müddət müxtəlif vəzifələrdə işləyərək, 1957-ci ildə Azərbaycan EA-nın Energetika İnstitutunda aspiranturaya daxil olmuş və 1958-ci ildə Moskva şəhərinə ezam edilmiş və Azot sənayesi və Üzvi Birləşmələr Dövlət İnstitutunda aspiranturanı davam etdirmişdir. Burada ona elmi rəhbərliyi məşhur rus alimi İ.F.Qolubev etmişdir.

1962 –ci ildə Yaşar Naziyev «Müxtəlif temperaturlarda və yüksək təzyiqlərdə doymuş karbohidrogenlərin istilikkeçirməsi» mövzusunda namizədlik dissertasiyasını başa çatdıraraq, onu SSRİ EA-nın Q.M.Kriyanovski adına Energetika İnstitutunda (Moskva ş.) müdafiə etmişdir.

Y.M.Naziyev 1963–cü ildən Azərbaycan Politexnik İnstitutunun (indiki AzTU) «İstilik texnikası və istilik mühərrikləri» kafedrasında baş müəllim, sonra dosent, professor vəzifələrində işləmişdir. Moskvadan qayıtdıqdan sonra o, burada termodinamika və istilik-fizikası sahəsində elmi-tədqiqat laboratoriyası yaradır və intensiv elmi işlər aparır. Aparılan elmi-tədqiqatlar həm nəzəri, həm də eksperimental xarakter daşımışdır. Alınan elmi nəticələrin bir hissəsini Yaşar müəllim doktorluq dissertasiyası şəklində tərtib edərək, onu 1971-ci ildə Moskva şəhərində Energetika İnstitutunda müvəffəqiyyətlə müdafiə edir. Dissertasiyanın mövzusu belə olur: «Yüksək təzyiqlərdə karbohidrogenlərin istilikkeçirməsinin tədqiqi və onun ölçülməsinin bəzi xüsusiyyətləri».

Y.M.Naziyev 1974-cü ildə professor elmi adını alır, 1975-ci ildən 2001-ci ilə kimi Azərbaycan Texniki Universitetinin «İstilik texnikası və istilik qurğuları» kafedrasına müdirlik edir. O, 1995-ci ildə Nyu-York Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvi seçilir, 1994-cü ildə Z.Tağıyev adına elm və texnika üzrə mükafat alır. 1980-ci ildə «Şərəf ordeni» və 2003-cü ildə Təhsil Nazirliyinin «Fəxri fərmanı» ilə təltif edilib.

Y.M. Naziyev uzun müddət ərzində bir çox ictimai vəzifə daşıyıb; Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin Elmi- metodik Şurasının 5 il «Təcrübə» bölməsinin və 10 il «Energetika» bölməsinin sədri, Azərbaycan Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının 7 il eksperti, AzTU nəzdində müdafiə üzrə ixtisaslaşdırılmış Şuranın sədr müavini və üzvi olmuşdur. İndiyə qədər 30 elmlər namizədi və 6 elmlər doktoru hazırlayıb, 400-ə yaxın elmi əsərin müəllifidir, o cümlədən, 7 kitab, 10-dan çox dərs vəsaiti, 6 ixtirası var.

Y.M.Naziyevin elmi fəaliyyəti çox tərəflidir. Məlumdur ki, son vaxtlar qeyri-tarazlıqlı termodinamik xassələrin ölçülməsi üçün qeyri - stasionar metodlar çox yayılıb. Bunun əsas səbəbi onların sürətli olmasıdır. Məsələn, istilikkeçirmə üçün monoton qızdırma,

bikalorimetr, trikalorimetr, dövrü qızdırma, qızdırılan məftil üsulları hal-hazırda işlədilir. Bu cəhətdən Naziyevin xidməti böyükdür. O, bikalorimetr və monoton qızdırma metodlarını nəzəri tədqiq edib və ölçü üçün trikalorimetr deyilən metodu təklif edib və onu işləyib hazırlayıb. Bundan əlavə o, izobarik istilik tutumunu ölçmək üçün impulsu-dinamik və impulsu-müntəzəm rejimli kalorimetrləri əsaslandırıb və hazırlayıb. Onun özlülüyün ölçülməsi haqqında da bir neçə maraqlı məqalələri var. Onun yaratdığı qurğular keçmiş SSRİ-də tanınmış və bir neçə monoqrafiyalar və dərsliklərə salınmışdır.

Onu qeyd etmək lazımdır ki, Yaşar müəllim bir çox dünya şöhrətli alimlər ilə sıx elmi əlaqədə olmuşdur. Onlardan Zengersi, Smiti, Opeli, Vanqehamı, Lileyi, Varqaftiki, Filippovu, Platinovu, Tarzimanovu və başqalarını göstərmək olar.

Lakin onun ən böyük xidmətlərindən biri, külli sayda etibarlı sorğu məlumatlarının alınmasıdır. Bu termodinamik məlumatlar hələ əvvəldə N.B.Varqaftik və başqalarının sorğu kitablarına daxil edilmişdir. Y.M.Naziyevin tədqiqat obyektləri də çox müxtəlifdir: fərdi karbohidrogenlər, onların törəmələri, karbohidrogenlərin qarışıqları, nitrillər, spirtlər, neft məhsulları, yeyinti məhsulları, yapışqan, izolyatorlar və s. O, termodinamik xassələrin təzyiq, temperatur və konsentrasiyadan asılılığını göstərən bir sıra dəyərli tənliklər vermişdir.

Prof. Y.M.Naziyev istilikkeçirmənin termiki təzyiqdən asılılığını verən yeni tənlik almışdır:

$$\lambda = \lambda_i + a_\lambda \left(\frac{P_t}{T} \right)^n.$$

Burada λ_i – atmosfer təzyiqindəki qazın istilikkeçirməsi, P_t – termiki təzyiq, a_λ - sabit kəmiyyətdir.

Çox geniş yayılmış silindrik bikalorimetrin ən dəqiq və sadə hesablama düsturunu Naziyev çıxarmışdır:

$$\lambda = \frac{kc_1\rho_1m\delta}{2} \left(1 + \frac{2}{3} \frac{\delta c\rho}{R_1c_1\rho_1} \right)$$

Burada $k=(R_1/\delta) \ln(R_2/R_1)$, $\delta=R_2-R_1$, m –soyuma tempidir.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, dünyada birinci dəfə olaraq 1961 –ci ildə Y.M.Naziyev prof. İ.F.Qolubevlə birlikdə böhran sahəsində maddələrin istilikkeçirməsinin ekstremal dəyişməsinə müşahidə etmiş və bunu əsaslandırılmışdır. Həmin ildə bu fenomen Amerika alimi Güldner və Hollandiya alimi Miçels də bir-birindən asılı olmayaraq görmüşlər. Maraqlı burasındadır ki, hər 3 iş bir-birindən xəbərsiz eyni vaxtda müxtəlif jurnallarda dərc edilmişdir.

Prof. Y.M.Naziyev riyazi fizikanı dərinləndirən bilməsi nəticəsində istilikkeçirmə nəzəriyyəsinin bir çox məsələlərini həll edə bilmişdir. Alınan nəticələr keçmiş SSRİ- nin EA-nın və AzSSR-nin xəbərlərində dərc edilmişdir. O, Respublika, keçmiş Ümumittifaq və Beynəlxalq miqyaslı elmi konfranslarda, simpoziumlarda və konqreslərdə iştirak və məruzələrlə çıxış edir.

Çox hörmətli professor Y.M.Naziyevi şanlı 70 illik yubileyi münasibəti ilə səmimi qəlbədən təbrik edir, ona möhkəm can sağlığı və yeni elmi yaradıcılıq nailiyyətləri arzulayıram.

О НАУЧНОМ ТВОРЧЕСТВЕ ПРОФЕССОРА ЯШАРА НАЗИЕВА

(к 70-летию со дня рождения)

ШАХВЕРДИЕВ А.Н., ГАСАНОВ В.Г.

ABOUT SCIENTIFIC CREATIVITY OF PROFESSOR YASHAR NAZIYEV

(to the 70th anniversary)

SHAKHVERDIYEV A.N., GASANOV V.G.